

Specific of researched subject provides the using of comparative-historical method, which gives a possibility to determine historical sources and ways of development of the role of cult of vegetation, to trace changes of semantic. Was conducted a sociological questioning.

Keywords: cult of vegetation, tree, world tree.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кагаров Е. Мифологический образ дерева, растущего корнями вверх / Е. Кагаров // Доклады АН СССР. Серия В. 1928. № 15. С. 331–335;
2. Тайлор Э. Первобытная культура [электронный ресурс]./ Э. Тайлор. – режим доступа: http://royallib.com/read/taylor_eduar/pervobitnaya_kultura.html#0 . – Назва з екрану
3. Кагаров Е. Культ фетишей, растений и животных в Древней Греции / Е. Кагаров. – СПб. : Сенатская типография, 1913. – 326 с.
4. Токарев С. А. Обряды и обычаи, связанные с растительностью / С. А. Токарев, Т. Д. Филимонова // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. Исторические корни и развитие обычаев. – М. : Наука, – 1983. – С. 145–160.
5. Зеленин Д.К. Тотемы-деревья в сказаниях и обрядах европейских народов / Д.К. Зеленин. – М: АН СССР, 1937. – 78 с.
6. Штернберг Л. Я. Первобытная религия в свете этнографии / Л. Я. Штернберг. – Л. : Изд-во Института народов Севера ЦИК СССР им П. Г. Смидовича, 1936. – 572 с.
7. Пропп В. Я. Русские аграрные праздники / В. Я. Пропп . – Л. : Изд-во ЛГУ, 1963. – 176с.
8. Топоров В. Н. Дерево жизни, Дерево мировое, Дерево познания / В.Н. Топоров // Мифы народов мира: Энциклопедия. – М., 1980. – Т. 1. – С. 389–406.
9. Велецкая Н. Н. Языческая символика славянских архаических ритуалов / Н. Н. Велецкая. – М. : Наука, 1978. – 107 с.

УДК 9/316.4.051

XX СТОЛІТТЯ У ДОЛІ ПЕРЕСІЧНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ РОДИНИ

А. М. Бельдій, Н. Р. Темірова

Анотація. У даному дослідженні подана історія однієї родини на тлі ключових подій ХХ ст. загальноукраїнського масштабу. Метою розвідки є вивчення заломлення найважливіших подій в історії України через призму життя пересічної української родини. Розвідка спирається на загальнонаукові (дослідницький, аналітико-синтетичний, узагальнення) та спеціальні історичні (проблемно-хронологічний, історико-порівняльний, історико-біографічний) методи. Основним виступив усноісторичний метод, суть якого полягає у використанні в процесі вивчення минулого усних свідчень, що були зібрані за визначеною темою. Пропоноване дослідження ґрунтується на розповіді 85-літнього мешканця с. Дашківці Літинського району Вінницької області М. І. Слободиського про буття його родини, яке переплелось з минулим усієї України.

Ключові слова: сім'я, голодомор, колективізація, війна.

ХХ ст. – драматично насичений період в історії української нації, на який припали революції, війни, голодомори, братовбивство. Нині прийшло розуміння, що кожна людина є носієм безцінної інформації, якої не знайдемо в жодних архівах чи бібліотеках. Усна історія – напрям соціально-гуманітарних досліджень, головним предметом якого є суб'єктивний досвід окремої людини. Його основний метод – інтерв'ю [1, с. 283]. На думку О.Кісь, усна історія стосується якісного процесу дослідження, яке ґрунтується на особистому інтерв'юванні, що дає змогу розуміти смисли, інтерпретації, зв'язки і суб'єктивний досвід, а також продукту (аудіо- чи відеозапису), який є справжнім історичним джерелом [2].

Дана проблема знайшла відображення в сучасній науковій літературі. Дослідники описали практики вивчення української історії через призму конкретних життєвих історій [3–5]. Вони стосуються історії жіноцтва радянської доби, колективізації, примусових міграцій, Голодомору, остарбайтерства в роки Другої світової.

Метою даної розвідки є дослідження заломлення найважливіших подій в історії України через призму життя пересічної української родини. Для її реалізації необхідно вивчити особливості методики роботи зі свідченнями очевидців конкретних подій у минулому; на основі усних свідчень виділити точки співпадіння загальноукраїнського та приватно-індивідуального сприйняття процесів, що розгорталися в ХХ ст.

Пропоноване дослідження – це історія однієї родини, що ґрунтується на розповіді 85-літнього мешканця с. Дашківці Літинського району Вінницької області М. І. Слободиського, яка тісно переплелася з минулим усієї України, українського народу [6]. Крізь призму життя однієї сільської родини перед поглядом читача постає доля української нації в буремному ХХ ст.

Все почалось, – як розповідав Слободиський Михайло, – з діда Ничипора, який одружившись не на тій дівчині, що хотів, втік до Одеси за чиєюсь порадою, оскільки місто в ті часи розбудовувалось. Цікаво, що для приїжджих, таких як Ничипір, встановлювали випробувальний термін – чи впускати в місто, чи ні. Багато люду повертали, а Ничипора взяли, він справив на місцевих хороше враження і навіть отримав певні рекомендації, за якими він пішов працювати в гардеробі одного з одеських ресторанів. Одеса – місто портове, тому багатого було небідного люду, який навідувався до ресторану. Ничипір приймав їх одяг, а коли люди вже забирали його, то дід – тому капелюха почистить, тому – пальто, а тому – взуття, відвідувачі хвалили і шанували його працю та й щедрими були, бо Ничипір здобув певні статки. Любив дід свою роботу. Там зустрів майбутню дружину. Згодом у них народилося четверо дітей: троє братів і сестра Ніна, мама Михайла Слободиського. Проживши деякий час ще в портовому місці, Ничипір вирішив повернутися до села.

З початком революційного 1917 року життя Слободиських різко змінилося: наростали тривога та непевність, доходили протирічливі відомості. Вже наприкінці року навідалися до Ничипора чужинці, які назвалися «комсомольцями», погрожуючи фізичною розправою, забрали все, що тільки можна було. Тільки галас дружини з дітьми врятував від вірної загибелі. Змушені були продати хату та їхати світ за очі, до Іжевська, де жила родина Надії, але й там не прижилися. Від непевності, тяжких переживань Ничипір занедужав, незабаром помер і був похований в Іжевську. А Надія Слободиська з дітьми повернулася в Дашківці, відкупила ту саму хатину і стали помаленьку обживатись. Потроху підросли діти, а коли мамі Ніні виповнилось 18 років, її пригледів односельчанин Іван (батько Михайла), який саме повернувся з фронту). Вони одружилися і в 1928 році народився – Слободиський Михайло Іванович. Так оберталось життя Слободиських навколо Дашківців на межі ХІХ та ХХ ст.

Радянська влада розглядала селянство як потенційно ворожу дрібнобуржуазну силу. Відтак, прагнула перетворити його на сільськогосподарських робітників. Для цього потрібно було об'єднати селян у виробничі колективи, тобто, провести колективізацію. Саме тому, на нашу думку, впродовж всього періоду НЕПу органи влади застосовували терміни «комуна», «колгосп», «товариство із спільної обробки землі (ТОЗ)» як синоніми терміну «колектив» [7]. Господарська діяльність селянства та його місце у структурі сільського господарства привернула до себе увагу представників організаційно-виробничого напрямку на чолі з О. Чаєновим, які вважали, що метою існування такого господарства є задоволення потреб родини в засобах існування.

Після одруження Івана та Ніни, батьки подарували садибу, де проживає Михайло, на ній побудували маленьку хатину, ще хотіли будуватись, але розпочалась колективізація. Не розуміли тоді селяни, що відбувається насправді, чому потрібно йти в колгосп, навіть здавати реманент, чому тих, хто працював, не покладаючи рук, принизливо обзивали «куркуль». У Івана з господарства забрали все, що можна було, і приписали його до «куркулів».

Трагедія голоду 1932–1933 рр. в УСРР – жахливий наслідок тогочасної політики тоталітарного режиму Радянського Союзу. Упродовж 22 місяців українське село було віддане на поталу безжалісної карально-репресивної системи, яка знищила мільйони і довела багатьох людей до соціального покріпачення[8].

Для сім'ї Слободиських почалися жахливі дні «голодовки». Якраз у ті роки у Михайла братик народився, сім'я побільшала. Але оскільки вони жили на полі, а село було далеченько від їхньої хати, то страхіття, які відбувалися в селі, їх оминули. Іван мудрим був – і, розуміючи, що потрібно годувати сім'ю, викопав на полі яму, поставив туди дві діжки, насипав у них жита та й закопав. А коли приходили «комнезами» і зі шпиками шукали зерно, вони не здогадались нишпорити далеко в полі. І так приходили вони кілька раз, але йшли з порожніми руками. А дід тим часом в ночі раз на тиждень діставав зерно, молот його в погребі, Ніна так само вночі випікала шість буханців хліба, бо потрібно було ще й тітчину сім'ю годувати, в якій було четверо дітей, а чоловіка «КГБ» забрало, за що, ніхто не знав. Хліб ділився: два буханці собі, два – тітці, а два – віддавала тихенько іншим. При цьому дуже боялися, щоб хтось не доніс на їхню сім'ю.

Михайло Іванович засвідчив, що у 1932–1933 роках смертність була така, що ховали без домовин, бо й дошок не було. На кладовищі викопували величезну яму, туди «активісти» і солдати звозили опухлих людей від голодної смерті. А ті, що залишились живими, шукали їжу всюди у всьому, сушили якісь кістки, які знаходили, перемелювали їх, потім змішували з водою і робили коржі, це замінювало хліб. Ні кішок, ні собак, ні жодної живності в селі вже давно не було...

Голодомор нищив не тільки фізичне та матеріальне життя людей, він спричинив до руйнації й духовну культуру, яка сприяє консолідації нації та державотворчим тенденціям. Голод призводив до руйнації традиційних підвалин української сім'ї: матері, свідомо оберігаючи батька-годувальника, виганяли з хати дітей. Траплялися випадки, коли батьки відбирали в дітей їжу, що свідчить про затьмарення розуму, втрату почуття материнства. Траплялися поодинокі випадки, коли батьки їли своїх дітей [8]. Голодомор – одна з найжахливіших сторінок нашої історії.

Цю драматично насичену інформацію підтверджують спогади колишнього вчителя Дашківської школи, Клименка Олексія Ананійовича: «...партійні та радянські активісти села Дашківець, які в 1932–1933 рр. були об'єднані у так звані «штаби», мета яких полягала в тому, щоб вилучити в селян якомога більше хліба або точніше – весь хліб. Таких штабів у селі було сформовано шість... На вулиці Токарі, нині вулиця Ювілейна, начальником штабу призначили Семенка Івана – кремезного, червонощогокого здоровила, ... якому знедолені дашківчани давали прізвисько «Торба з маком». ...Величезний Дашківський цвинтар, який займає понад 2 га, стоїть сьогодні німим нагадуванням про страшений 33 рік! Без хрестів, безладно розкидані горбики».

Коли закінчився голод, життя ніби налагоджувалося, але легшим не стало. Доповнюючи наукові розвідки «живими» враженнями очевидців лихоліття, викладається «пазл» людського горя та безпорадності, в чому є конкретні винуватці. Але з розповідей Михайла Слободиського виходить, що драма поглиблювалася ще й з огляду на повне нерозуміння того, що відбувається.

Серед яскравих дитячих вражень Михайла – зйомки в 1938 році в Дашківцях кінострічки «Кармалюк». Хлопчик навчався у 3 класі, вчителька розповіла, що відбувається в їхньому селі. Влітку в Дашківці приїхала кіностудія з Одеси знімати кіно. Михайло пам'ятає, як з хлопцями було цікаво подивитися на все те. Ціле літо вони бігали на знімальний майданчик, їх навіть фотографували, але в кадр, на жаль, вони не попали. В одному моменті є, що проходили зйомки біля «Мухової криниці», де стояла корчма, в якій чоловіки-учасники фільму пили, веселились, то – біля церкви, яка стояла в центрі. Знімали й богослужіння. Подія виявилася настільки резонансною, що навіть родичка сім'ї приїхала із сусідніх Мізяківських Хуторів, щоб брати участь у фільмі. З товаришами

намагались все побачити, пам'ятає, як їздив «Кармалюк» на возі, як знімали кадри про те, як він на панів нападав. Така культурна подія зачепила село.

У 1941 році Михайло Слободиський закінчив 5 клас. Йому вже виповнилося 12 років, але він боявся виходити на вулицю, бо всюди були військові німці. Невдовзі мобілізували до армії Михайлового батька. Сім'я дуже переживала. Батько писав листи, хоч і рідко, та все ж була вісточка. Для сім'ї, Слободиських, як і для мільйонів українських родин, настали чергові часи страхітливого виживання. Адже «нові хазяї» – окупанти – порядкували по селу, встановлювали свої порядки. «... окупанти йшли нашою землею пихато, із закачаними рукавами, з певністю на «бліцкриг», господарювали у наших селах на широку ногу, грабували мирне населення, заходили в кожне подвір'я і пускали під ніж всіляку худобу, курей, гусей, а тоді влаштовували гучні бенкети...», – розповідає очевидець. У моменти повного відчаю надія на життя залишала сім'ю. Так боялися, що мати кілька раз одягала дітей у чисті святі сорочки, щоб раптом, коли застрелять, то щоб у чистому були.

Михайло Іванович пам'ятає, наскільки німці боялися партизан. Їхня хата була недалеко від лісу, на відстані 3–4 км. Тож, жителі спостерігали, як окупанти вирили окопи, прокопавши цілі тунелі на полі, у людей позабирали подушки, двері, вистелили ними траншеї, щоб не замерзнути і чекали наступу радянських військ. Партизани вдень переховувалися в лісі, а вночі атакували. Звідусіль було чути стрілянину. Одного разу лягли спати під вечірні постріли, наступного ранку прокинулися, а всюди тихо, повиходили на двір – нікого ніде не видно, не чути, облава завершилася. Зрозумівши, що ворог відступив, побіг Михайло з радості до свого товариша. Раптом десь німець взявся і позаду нього біг, як же перелякався, коли він стріляти почав. Добре, що не поцілив, ледве встиг до хлівчика якось добігти, сховався в ньому, тремтів увесь.

Сільське населення України скоротилося з 27,2 млн осіб у 1941 р. до 18,8 млн у 1945 р. Такі демографічні зміни відбулися внаслідок драматичного поєднання багатьох факторів: мобілізація значної частини сільського населення чоловічої статі до лав Червоної армії і їх масової загибелі; евакуації у тиліві регіони СРСР на початку війни; загибелі мирного сільського населення в районах бойових дій воюючих сторін; масового знищення окупантами значної кількості цивільного сільського населення та військовополонених із числа колишніх селян; депортації працездатного сільського населення на примусові роботи до Німеччини та під час застосування тактики випаленої землі відступаючими загарбниками; високої смертності серед сільського населення під час окупації від голоду, виснаження та хвороб; значного зменшення народжуваності; унаслідок українсько-польського протистояння на Волині та в Галичині; загибелі селян, що боролися з загарбниками в лавах радянських партизанів і підпільників; бойових дій ОУН та УПА та каральних заходів проти них і населення, яке їх підтримувало, здійснюваних органами НКВС та ін. [9].

Усі ці негаразди повною мірою відбилися на сім'ї Слободиських. Переживши голод, мусили і пережити війну. Навесні 1945 р. став танути сніг. Вони так і тулились в своїй хатині на полі. Пізніше будинок затопило, і він почав руйнуватися. Намучилася сім'я тієї весни. А в квітні прийшли списки загиблих, серед яких виявилось прізвище батька Михайла... Болісно сім'я пережила страшну звістку. Та по закінченні війни прийшов лист від батька, що він живий, лише поранений у ногу. Батько влітку 1945 р. повернувся додому. Зразу ж узявся за зведення нового будинку. Зібралася велика толока, хата вийшла гарна. Михайло мріяв побувати на полі бою, воювати з «фріцями», тим більше, що його товаришів 1927 року народження у 45 році позабирали на війну, а він – 1928 року народження – виявився ще малим.

Із переможним завершенням війни випробовування не припинилися. У 1946 році, навесні, посіяли 2500 тон жита, але дощів не було, літо видалось спекотним, поле сохло без добрив, то зібрали 800 центнерів. У черговий раз родині довелося виживати... Згадуючи про

повоєнний голод, планування хлібозаготівель з урожаєм 1946 р., М. Хрущов, який в той час був першим секретарем ЦК КП (б)У і головою Ради Міністрів УРСР, у своїх мемуарах зазначав: «План встановлювався вольовим методом, хоча в органах преси і офіційних документах він «обґрунтовувався науковими даними...». Величезна кількість голодуючих, шукаючи порятунку, з початку 1946 р. рушала до західних областей республіки. Прибулі в села західних областей колгоспники купували за гроші чи обмінювали на різні речі хліб, крупи, картоплю та інші продукти й, пробувши там деякий час, поверталися додому. Дехто з них наймався на роботу тимчасово, або постійно. І тисячі страждених знаходили в Західній Україні допомогу. Селяни західних областей рятували від голодної смерті не тільки своїх земляків-українців, а й виснажених голодом людей з Воронезької, Курської, Орловської, Тамбовської, інших областей Росії, а також білорусів й молдаван.

Можливо, причиною голоду 1946 р. була не посуха? Адже незважаючи на несприятливі кліматичні умови, урожай виявився припустимий, щоб український люд не помирав з голоду. Але державне керівництво, незважаючи на посуху, не бажало вдаватися до підтримки сільськогосподарського сектору. Вони насильно вивезли з України стільки хліба, скільки лише вдалося. Голод 1946–1947 років, незважаючи на деякі природні в той час чинники, як наприклад, посуха та повоєнне скорочення чоловічої статі в СРСР в зв'язку з військовими діями, в основному і цілком плановано був спровокований тодішнім тоталітарним сталінізмом [10].

У 1946 р. було скасовано військовий податок, але діяв сільськогосподарський, який у 1948 р. був значно збільшений. Для того, щоб зменшити податок, колгоспники скорочували поголів'я худоби, вирубували фруктові дерева, займали присадибні ділянки менш прибутковими (з точки зору оподаткування) культурами. Про трагічну ситуацію, яка склалася в селах центральних областей України, свідчили численні листи сільських трудівників із проханням про допомогу, спрямовані в республіканські й союзні органи влади, особисто М. Хрущову і Й. Сталіну. Цензура МДБ УРСР у процесі перегляду поштової кореспонденції лише у квітні-травні 1946 р. виявила тисячі листів від цивільного населення зі скаргами на продовольчі труднощі, опухання та смертність від голоду.

У 1948 році Михайло одружився. А вже через декілька місяців після весілля забрали в армію на 3 роки. Служба молодому чоловікові подобалася, особливо любив фізичну підготовку, бо здобував перемоги. Наприкінці строкової служби йому запропонували їхати до Казахстану для освоєння цілинних земель. Написав про це листа своїй дружині і отримав заперечення, мовляв, «як продовжить службу далі, то вона вдома помре». Змушений був приїхати додому. У Дашківцях пропрацював 30 років на колгоспній ниві. Виховав трьох синів і доньку.

Отже, на основі усних свідчень можна скласти багатогранну картину життєвого шляху пересічної української родини. Не менш цінним є сприйняття ними загальних, процесів. Наслідки війни на десятки років наперед визначили складні і суперечливі процеси, відчутно вплинули на психологію повоєнних поколінь людей, перетворили на нервову складову сучасного життя. У майбутнє маємо взяти шанобливу вдячність до тих, хто зі зброєю в руках і без зброї відстоювали свободу, обробляли землю, рослили дітей. У цьому віковичний людський колообіг.

Анотація. В данном исследовании представлена история одной семьи на фоне ключевых событий XX в. всеукраинского масштаба. Целью статьи является изучение преломления важнейших событий в истории Украины через призму жизни обычной украинской семьи. Работа опирается на общенаучные (исследовательский, аналитико-синтетический, обобщения) и специальные исторические (проблемно-хронологический, историко-сравнительный, историко-биографический) методы. Основным выступил устноисторических метод, суть которого заключается в использовании в процессе изучения прошлого устных свидетельств, которые были собраны по определенной теме. Предлагаемое исследование основывается на рассказе 85-летнего жителя с. Дашковцы Литинского района Винницкой области М. И. Слободиского о бытии его семьи, которое переплелось с прошлым всей Украины.

Ключевые слова: семья, голодомор, коллективизация, война.

Abstract. In this study presents given the history of one family key events of the twentieth century. Nationwide scale. The aim of this study is to ascertain the points of intersection of different types of informative sources for anthropological study format of national history. This study is based on the general (research, analytical and synthetic, generalization) and special historical (problem-chronological, historical and comparative, historical and biographical) methods. The oral historical method was main, the essence of which is the use in the process of studying the past oral testimonies that were collected on a specific topic. The proposed study is based on the story of an 85-year-old resident from Dashkovtsi of Litinsky district of Vinnytsia region M.I. Slobodisky about the existence of his family, which intertwined with the past of the whole of Ukraine.

Key words: family, famine, collectivization, war.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Тош Д. Стремление к истине. Как овладеть мастерством историка: Пер. с англ. / Д. Тош. – М.: «Весь Мир», 2000. – 296 с.
2. Кісь О. Усна історія: становлення, проблематика, методологічні засади / О. Кісь // Україна модерна. – № 11. – 2007. – С. 7–21.
3. Усна історія: теорія та практика / Упор. А. Бойко, С. Білівненко, Ю. Головка та ін. – Запоріжжя, 2008. – 100 с.
4. Усна жіноча історія: Повернення: Історіографія сільських жінок у контексті суспільно-історичних факторів радянського і перехідного періодів. – К., 2003. – 292 с.
5. Боднар Г. Львів: Щоденне життя очима переселенців із сіл (50–80-ті роки ХХ ст.) / Г. Боднар. – Л., 2010. – 340 с.
6. Боєчко В. Ф. Колективізація в Україні: історіографія проблеми (публікації кінця 20-х – 50-х рр. ХХ ст.) / В. Ф. Боєчко // Український селянин. – 2006. – Вип. 10. – С. 68–74.
7. Спогади записані Спогади М. І. Сlobодиського в 2013 році, с. Дашківці, Літинського району, Вінницької області
8. Олійник М. П. Колективізація на Поділлі в роки НЕПу / М. П. Олійник // Гуржіївські історичні читання. – 2013. – Вип. 6. – С. 310–313.
9. Матвеев А. Ю. Третя хвиля розкуркулення на Поділлі та Південно-Східній Волині (осінь 1933–1934 рр.) / А. Ю. Матвеев // Гуржіївські історичні читання. – 2011. – Вип. 4. – С. 252–253.
10. Павлів О. В. Голодомор 1946–1947 років. Регіони західної України та Бесарабії / О. В. Павлів // Молодий вчений. – 2016. – № 5. – С. 477–480. – URL: Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_5_121.

УДК 342.951:351.82

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЙ ОСОБИ У РАЗІ ВЧИНЕННЯ НЕЮ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

О. Г. Гончарь, І. В. Стаднік

Анотація. У даному дослідженні подана інформація про необхідність удосконалення законодавства України щодо запобігання і протидії домашньому насильству. Методологічною основою роботи є системний підхід, принцип наукової об'єктивності, критичного та структурно-системного підходу до наукової літератури та джерельної бази роботи. Специфіка досліджуваної теми передбачає потребу у вдосконаленні чинного законодавства та приведенні його у відповідність до міжнародного.

Ключові слова: насильство в сім'ї, домашнє насильство, член сім'ї, правопорушення, міжнародні стандарти.

Вступ. В процесі формування особистості одну з фундаментальних ролей відіграє сім'я. В той же час слід визнати, що часто відносини між членами сім'ї мають негативний характер, який проявляється, в тому числі, і у вчиненні насильства. Традиційно жертви насильства приховують інформацію щодо насильницьких дій і не звертаються за допомогою до правоохоронних органів, що, в першу чергу, є причиною латентності даних правопорушень. Тим більше, що довгий час будь-яке втручання в сімейні відносини з боку держави і суспільства вважалося грубим порушенням таємниці приватного життя та